

EWELINA ŻELASKO-MAKOWSKA

PATRYCJA SOŁTYSIAK

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

ZAGROŻENIE JAKO ANTONIM BEZPIECZEŃSTWA. WYBRANE ZAGADNIENIA NA TLE ROZWAŻAŃ DOKTRYNALNYCH I REGULACJI KONSTITUCJI RP

1. WPROWADZENIE

Doświadczenia z nieodległej przeszłości wskazują, że poczucie bezpieczeństwa, nie tylko jako stan subiektywny, jest ulotne. Nie jest to stan *constans*, charakteryzuje się dynamiką i zmiennością. Zatem należy postawić pytanie o to, czym jest bezpieczeństwo oraz będące jego antonimem zagrożenie. Jak należy postępować, jakie środki stosować, aby utrzymywać wysoki poziom bezpieczeństwa i minimalizować zagrożenia? Odpowiedzi na te pytania wymagają szerokiej dyskusji obejmującej zagadnienia fundamentalne w każdej dziedzinie życia człowieka jako jednostki, obywatela bądź jako podmiotu będącego częścią większej grupy, począwszy od rodziny, przez różnego rodzaju grupy społeczne, aż do społeczeństwa jako całości. Toteż pojęcia „bezpieczeństwo” i „zagrożenie” są obiektami zainteresowań wielu dyscyplin naukowych i nie mogą funkcjonować w oderwaniu od siebie. Celowe jest tworzenie regulacji, które dążą do podejmowania działań zmierzających do utrzymania, podniesienia, ewentualnie przywrócenia pożądanego poziomu bezpieczeństwa. Fundamentalne znaczenie w tym zakresie ma również

informacja publiczna, współdziałanie władz, organów, organizacji i instytucji, które mają wpisane w katalog swoich zadań dbałość o bezpieczeństwo i minimalizowanie stanu zagrożenia. Celem rozważań jest próba zdefiniowania bezpieczeństwa, zwłaszcza poprzez określenie konstytucyjnie chronionych dóbr i wartości, a także w kontekście zagrożeń, które powodują zmniejszenie lub utratę poczucia bezpieczeństwa.

2. BEZPIECZEŃSTWO I ZAGROŻENIE W UJĘCIU DOKTRYNALNYM

Bezpieczeństwo kojarzy się z porządkiem i podstawowymi wartościami niezbędnymi do prawidłowego funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Potrzeba poczucia bezpieczeństwa od zawsze towarzyszyła ludzkości, dlatego należy przybliżyć definicje i znaczenie tych pojęć. *Słownik języka polskiego* definiuje bezpieczeństwo jako „stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub sprawnie działającym systemie prawnym”¹. Definicje leksykalne utożsamiają bezpieczeństwo z brakiem zagrożenia i poczuciem pewności, to „stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szanse na doskonalenie, to jedna z podstawowych potrzeb człowieka. Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, np. zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych itp.”². Z kolei twórca psychologii społecznej Abraham Maslow potrzebę bezpieczeństwa zaliczył do katalogu podstawowych, fundamentalnych potrzeb człowieka, stawiając ją na drugim miejscu, tuż za potrzebami fizjologicznymi. Według Abrahama Maslowa realizacja kolejnych kategorii potrzeb niezbędnych do prawidłowego, pełnego rozwoju człowieka, tj. miłości, przynależności, szacunku oraz samorealizacji nie jest możliwa bez zaspokojenia tych pierwszych dwóch wymienionych kategorii. Wskazał on również katalog potrzeb definiujących pojęcie bezpieczeństwa. Są to: stabilizacja, zależność, opieka,

¹ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. DUNAJSKI, Warszawa 1996, s.v. „bezpieczeństwo”.

² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. KACZMAREK, W. ŁEPKOWSKI, B. ZDROJOWSKI, Warszawa 2008, s.v. „bezpieczeństwo”.

uwolnienie od strachu, lęku i chaosu, potrzeba struktury, porządku, prawa, ograniczenia, oparcie w opiece³.

Według Jerzego Stańczyka bezpieczeństwo „jest naczelną potrzebą człowieka, grup społecznych, a zarazem najważniejszym ich celem. Można je rozpatrywać zarówno jako stan rzeczy, jak również proces społeczny, w ramach którego podmioty starają się doskonalić mechanizmy zapewniające poczucie bezpieczeństwa”⁴. Bezpieczeństwo można postrzegać również jako aspekt systemu wartości, naczelną potrzebę, prawo natury będące wyznacznikiem przetrwania i rozwoju. Dbanie o poczucie bezpieczeństwa, a jednocześnie unikanie zagrożeń jest elementem instynktu przetrwania każdego gatunku istot żyjących.

Bezpieczeństwo z naukowego punktu widzenia jest pojęciem wieloznacznym. Etymologii słowa doszukujemy się w języku łacińskim, gdzie bezpieczeństwo *securitas* składa się z dwóch elementów: *sine* (bez) i *cura* (obawa, strach, zamartwianie), co interpretujemy jako brak zmartwień. Czy zatem brak obaw, zmartwień i zagrożeń jest wystarczający do zdefiniowania bezpieczeństwa⁵?

Bezpieczeństwo ma wiele kategorii. W zależności od podmiotu, który ma być bezpieczny, możemy je podzielić na indywidualne, grupowe, społeczne, wewnętrzne, zewnętrzne, międzynarodowe czy globalne. Jeszcze szerszy jest katalog dóbr, o których bezpieczeństwo należy zabiegać i dbać. Obejmuje on obszary militarne, polityczne, ekologiczne, demograficzne, socjalne, gospodarcze, prawne itd. Bezpieczeństwo ma wiele zróżnicowanych wymiarów i jego postrzeganie wymaga otwartości, uważności, dialogu, współpracy, wymiany doświadczeń i rzetelnej informacji publicznej. Wszystkie te elementy są niezwykle ważne, gdyż wpływają na stan poczucia bezpieczeństwa lub jego braku, który jest zarzewiem do zaistnienia stanu zagrożenia.

³ A. MASŁOW, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990, s. 76.

⁴ J. STAŃCZYK, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 18.

⁵ A. CZUPRYŃSKI, *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, [w:] *Bezpieczeństwo, teoria, badania, praktyka*, red. A. CZUPRYŃSKI, B. WIŚNIEWSKI, J. ZBOINA, Józefów 2015, s. 10-11.

Bezpieczeństwo to „stan niezagrożenia”⁶. Bezpieczeństwo rozumiane jest również jako stan kontroli na zagrożeniami cenionych wartości⁷. Współcześnie istnieje wiele zagrożeń różnej natury, ponieważ – pomimo stosowania różnych systemów zabezpieczeń – ilość czynników generujących zagrożenia wraz z rozwojem cywilizacyjnym stale wzrasta. Są to zagrożenia dla jednostki, społeczeństwa, państwa, których skutki mogą być i bywają globalne.

Zagrożenie będące antonimem bezpieczeństwa również może być charakteryzowane jako wielowymiarowe i wieloaspektowe. Zagrożenie to określenie „stanu, zapowiedź czegoś pod groźbą, stwarzanie stanu niebezpieczeństwa, stawanie się groźnym, niebezpiecznym dla kogoś”⁸. Zagrożenie można definiować jako „stan psychiki lub świadomości wywołany postrzeganiem zjawisk, które oceniane są jako niekorzystne lub niebezpieczne”⁹, ale także jako stan wywołany czynnikami obiektywnymi powodującymi niepewność i obawy¹⁰. W tym ostatnim kontekście zagrożenia możemy definiować jako „zjawiska fizyczne lub społeczne powodujące stan niepewności i obaw, czyli naruszające poczucie bezpieczeństwa. Obejmują całe spektrum zjawisk odbierających komfort w poszczególnych dziedzinach życia i działalności bądź ich różnorodnej konfiguracji”¹¹.

Zagrożenie to możliwość zaistnienia obrażeń, szkód, to sytuacja składająca się z różnych kombinacji czynników obciążenia, zaburzenia, zniszczenia, skażenia, zanieczyszczenia. Zagrożenie powoduje generalnie uszczuplenie dobrostanu. Pojawia się zwłaszcza wtedy, gdy zaistnieje obawa o utratę wartości wysoko chronionych, tj. życia, zdrowia, wartości materialnych i duchowych. Z kolei w Białej Księdze Bezpieczeństwa

⁶ *Słownik stu tysięcy potrzebnych słów*, red. J. BRALCZYK, Warszawa 2008, s. 50.

⁷ *Badania bezpieczeństwa*, red. P.D. WILLIAMS Kraków 2012, s. 5.

⁸ *Mały słownik języka polskiego*, red. S. SKORUPKA, Z. ŁEMPICKA Warszawa 1989, s. 965.

⁹ R. ZIĘBA, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. BOBROW, E. HALIŻAK, R. ZIĘBA, Warszawa 1997, s. 4.

¹⁰ S. KORYCKI, *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994, s. 54.

¹¹ P. GUŁA, J. PROŃKO, B. WIŚNIEWSKI, *Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych*, Bielsko-Biała 2009, s. 13.

Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej zagrożenie definiowane jest jako sytuacje problemowe, generujące dylematy decyzyjne, przed jakimi stoi podmiot w rozstrzyganiu spraw bezpieczeństwa. Niewłaściwie zaadresowane lub niepodjęte wyzwania mogą w konsekwencji przekształcić się w realne zagrożenia bezpieczeństwa¹².

Pojęcie zagrożenia jest w ścisłym związku z „wyzwaniem” i „ryzykiem”, przy czym wyzwanie pojmowane jest raczej jako sytuacja, która zmusza kogoś do podjęcia trudnego zadania¹³, natomiast ryzyko wiąże się z możliwością strat. „Zagrożenie musimy zidentyfikować, a ryzyko oszacować”¹⁴. Dlatego ze względów bezpieczeństwa istotne jest szacowanie, a następnie redukcja ryzyka, które może wystąpić lub występuje w konkretnym przypadku.

Wskazane powyżej kilka z wielu definicji pozwala stwierdzić, że wszelkie działania podejmowane w celu poszukiwania i badania potencjalnych zagrożeń oraz przeciwdziałanie im stanowią zarzewie do kształtowania bezpieczeństwa.

3. KONSTITUCYJNE UJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA

Analiza regulacji Konstytucji RP¹⁵ pozwala wysnuć wniosek, że kategoria bezpieczeństwa nie odnosi się wyłącznie do samego państwa czy do samego obywatela, ale do Rzeczypospolitej Polskiej, postrzeganej jako dobro wspólne¹⁶. Jak wskazano wyżej, poczucie bezpieczeństwa nie jest stanem *constans*. To stan subiektywny, często jednak wynikający z obiektywnego zagrożenia, cechujący się dynamiką i zmiennością.

¹² Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013, s. 248.

¹³ Wielki słownik poprawnej polszczyzny, red. A. MARKOWSKI, Warszawa 2006, s. 472.

¹⁴ Z. RATAJCZYK, *Kontrowersje wokół pojęcia ryzyka. Źródła i konsekwencje*, [w:] *Zachowanie się w sytuacjach ryzyka*, red. R. STUDENSKI, Katowice 2004, s. 14.

¹⁵ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.).

¹⁶ A. BIEŃ-KACAŁA, *Bezpieczeństwo w Konstytucji RP z 1997 r. – wstępna diagnoza*, «Przegląd Prawa Konstytucyjnego» 2/2015, s. 28.

W Konstytucji RP wyróżniono bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne. Bezpieczeństwo zewnętrzne łączy się z suwerennością, niepodległością i integralnością terytorialną (nienaruszalnością granic)¹⁷. Z kolei bezpieczeństwo wewnętrzne odnosi się do porządku prawnego, życia i zdrowia obywateli, majątku narodowego, definiowane jest w kontekście klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych oraz awarii technicznych. Dotyczy możliwości sprawnego i efektywnego funkcjonowania organów publicznych. Zatem bezpieczeństwo państwa łączy w sobie aspekt zewnętrzny i wewnętrzny. Tworzy ono wartość konstytucyjną¹⁸.

Na gruncie Konstytucji RP bezpieczeństwo pojawia się w kontekście zwyczajnych środków działania oraz w kontekście sytuacji nadzwyczajnych (kryzysowych)¹⁹. Wśród zasad regulujących ustrój państwa termin „bezpieczeństwo” pojawia się dwukrotnie. Zgodnie z art. 5 Konstytucji RP Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium oraz zapewnia między innymi prawa i wolności człowieka i obywatela, a także bezpieczeństwo obywateli. Z przepisu tego wyłaniają się podstawowe cele i zadania państwa, wśród których bezpieczeństwo obywateli wymienione jest zaraz po staniu na straży niepodległości i związanej z tym nienaruszalności granic oraz zapewnianiu wolności i praw człowieka i obywatela. Obowiązkiem państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa jego obywatelom. Wypada jednak zgodzić się z Piotrem Tuleją, który stwierdza, że państwo w pierwszej kolejności ma zapewnić bezpieczeństwo swoim obywatelom, jednak zakres tego obowiązku jest szerszy. Jeżeli bowiem „bezpieczeństwo polega na ochronie praw konstytucyjnych przysługujących każdej osobie, niezależnie od obywatelstwa, trudno wyobrazić sobie realizację tego obowiązku

¹⁷ P. SARNECKI, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. GARLIKI, Warszawa 2016, s. 12-13.

¹⁸ Zob. W. WOŁUPIUK, *Siły zbrojne w regulacjach konstytucyjnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998, s. 47.

¹⁹ Zob. J. SZYMANEK, *Ustawa jako narzędzie prawnej regulacji w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa a ochrona praw i wolności jednostki we współczesnym świecie*, red. J. JASKIERNIA, Kielce 2012, s. 118-120.

wyłącznie wobec obywateli polskich”²⁰. Poczucie bezpieczeństwa obywatela łączy się tutaj z brakiem zagrożenia zarówno bezpieczeństwa państwa jako całości, jak i brakiem zagrożenia ze strony na przykład innych obywateli. Państwo zobowiązane jest zadbać o bezpieczeństwo we wzajemnych relacjach obywateli²¹, a co za tym idzie, przeciwdziałać bądź niwelować zagrożenia, które mogą płynąć z zachowań nie tylko innych państw, lecz także pojedynczych jednostek, za pomocą stosownych rozwiązań prawnych.

Przepis art. 5 Konstytucji RP należy interpretować szeroko, a samo bezpieczeństwo jako stan „dający poczucie pewności, stabilności i ochrony”²². Nie chodzi bowiem wyłącznie o bezpieczeństwo polityczne i militarne, które zostało wyeksponowane w art. 26 Konstytucji RP²³, ale także o każde inne dobro, którego brak będzie powodował poczucie zagrożenia, a w konsekwencji obniżenie lub brak zaufania do organów państwa. Państwo ma przeciwdziałać wszelkim zagrożeniom porządku publicznego, życia, zdrowia, mienia obywateli, ale także dbać o bezpieczeństwo prawne, materialne, społeczne, ekologiczne²⁴, energetyczne itp.

Termin „bezpieczeństwo” pojawia się również w rozdziale poświęconym prawom jednostki, jednak zasadniczo w kontekście ich ograniczenia, spowodowanego wystąpieniem zagrożenia. Przykładowo art. 31 ust. 3 Konstytucji RP stanowi, że „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób”. Zgodnie z art. 45 ust. 2 Konstytucji RP „wyłączenie jawności rozprawy

²⁰ P. TULEJA, *Komentarz do art. 5*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. TULEJA, Warszawa 2021, «Lex». Inaczej przepis ten interpretuje M. FLORCZAK-WĄTOR, *Komentarz do art. 5*, [w:] *Konstytucja RP*, I, red. M. SAFJAN, L. BOSEK, Warszawa 2016, «Legalis».

²¹ M. FLORCZAK-WĄTOR, *op. cit.*.

²² P. TULEJA, *op. cit.*

²³ Art. 26 Konstytucji RP: „Siły zbrojne RP służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”.

²⁴ Por. art. 74 ust. 1 Konstytucji RP.

może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny”. Następnie art. 53 ust. 5 Konstytucji RP pozwala na „ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób”. Kolejny przykład w tej grupie to art. 61 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którym „ograniczenie prawa do informacji może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa”. Z tych przepisów płynie wniosek, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, jawności rozprawy, wolności uzewnętrzniania religii czy wreszcie prawa do informacji są możliwe, o ile konieczna jest ochrona innych dóbr bądź wartości stojących w kolizji z wymienionymi w tych przepisach. Jednym z tych dóbr jest właśnie bezpieczeństwo państwa. Termin „bezpieczeństwo”, użyty w wyżej wymienionych przepisach, ma w swej istocie znaczenie takie, jakie nadaje mu art. 5 Konstytucji RP stanowiący o „bezpieczeństwie obywateli”²⁵. Bezpieczeństwo państwa nierozzerwalnie wiąże się z bezpieczeństwem obywateli i odwrotnie. Jakikolwiek zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa będą jednocześnie zagrożeniem dla ich obywateli. Natomiast zagrożenie bezpieczeństwa obywateli jest jednocześnie zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa rozumianego nie tylko jako terytorium, lecz także, a może w szczególności ludzi (suwerena), którzy tworzą trwały związek i zamieszkują określone terytorium²⁶. We wskazanych wyżej przepisach mamy do czynienia z występowaniem kolizji dóbr i koniecznością ograniczenia jednych kosztem drugich. Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że przepisów umożliwiających wprowadzanie

²⁵ B. BANASZAK, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, «Legalis», komentarz do art. 31.

²⁶ Por. powszechnie uznawaną trójelementową definicję państwa (ludność, terytorium i władza najwyższa) autorstwa Georga Jellinka – cyt. za: D. DUDEK, *Konstytucyjny system organów państwa*, Warszawa 2012, s. 2.

ograniczeń tych dóbr nie należy interpretować rozszerzająco²⁷. Z drugiej jednak strony, bezpieczeństwo państwa, jako przesłanka umożliwiająca ograniczanie innych dóbr i wartości, musi być rozumiana szeroko, zarówno w ujęciu przedmiotowym, jak i rodzajowym. Jak już zostało podkreślone wyżej, w pojęciu bezpieczeństwa obywateli, a zatem także państwa mieści się bezpieczeństwo polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ekologiczne itd²⁸.

W rozdziale dotyczącym praw jednostki znajdują się jednak również kategorie bezpieczeństwa odnoszące się do praw jednostki, a nie ich ograniczeń. Artykuł 66 ust. 1 Konstytucji RP stanowi o prawie do bezpiecznych, higienicznych warunków pracy. Artykuł 74 ust. 1 Konstytucji RP zobowiązuje władze publiczne do prowadzenia polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom, natomiast zgodnie z art. 76 Konstytucji RP „władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi”. Wszystkie przywołane przepisy wskazują na konieczność szczególnej dbałości o bezpieczeństwo konkretnego dobra. Te przepisy doskonale ukazują, jak szeroko należy interpretować bezpieczeństwo – i dodatkowo – zagrożenie jakich dóbr podlega szczególnej ochronie konstytucyjnej. Państwo ma zabezpieczać przed zagrożeniem życia i zdrowia spowodowanym szkodliwym oddziaływaniem czynników pracy²⁹. Obowiązkiem państwa jest niwelować zagrożenia dla środowiska naturalnego, tak aby uzyskać stan, w którym przebywanie człowieka w tym środowisku jest bezpieczne i umożliwiające jego rozwój³⁰. Zadaniem władz publicznych jest także dbanie o bezpieczeństwo osób będących słabszą stroną stosunków umownych³¹. W tym ostatnim przypadku chodzi głównie o stworzenie maksymalnie

²⁷ Por. wyrok TK z 25 lutego 1999 r., K 23/98, «OTK» 2/1999, poz. 25.

²⁸ Por. L. BOSEK, M. SZYDŁO, *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP*, I, red. M. SAFJAN, L. BOSEK, Warszawa 2016, «Legalis».

²⁹ Por. K. KOLASIŃSKI, *Prawo pracy i zabezpieczenia społecznego*, Toruń 2001, s. 304.

³⁰ Por. wyrok TK z 6 czerwca 2006 r., K 23/05, «OTK-A» 6/2006, poz. 62.

³¹ Por. wyrok TK 13 września 2005 r., K 38/04, «OTK-A» 8/2005, poz. 92.

bezpiecznych warunków prawnych dla podmiotów, które w szczególności w stosunkach prywatnoprawnych mają słabszą „pozycję rynkową, ekonomiczną, negocjacyjną oraz w zakresie dostępu do informacji”³² w relacji z innymi podmiotami.

W szczególnym kontekście pojęcie bezpieczeństwa pojawia się w art. 230 Konstytucji RP dotyczącym stanu wyjątkowego. Stan ten może być wprowadzony w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego. Pojęcie bezpieczeństwa obywateli należy interpretować tak, jak w kontekście art. 5 Konstytucji RP³³. Wydaje się jednak, że wprowadzenie stanu wyjątkowego wymaga zaistnienia zagrożenia dla bezpieczeństwa w skali, która uniemożliwia jego ochronę za pomocą zwykłych środków konstytucyjnych.

Z powyższego wynika, że termin „bezpieczeństwo” pojawia się w ustawie zasadniczej kilkakrotnie, nigdy jednak nie występuje samodzielnie. Powiązany jest z dookreśleniem rodzaju bezpieczeństwa. Zatem mamy do czynienia z bezpieczeństwem podmiotowym: jednostki, obywateli, grup społecznych, konsumentów, użytkowników i najemców, narodu, państwa, Rzeczypospolitej Polskiej, oraz przedmiotowym: wewnętrznym, zewnętrznym, ekonomicznym, politycznym, socjalnym, społecznym, demograficznym, ekologicznym, informacyjnym czy bezpiecznymi warunkami pracy³⁴.

Bezpieczeństwo jako istotna wartość konstytucyjna to pewien stan pożądaný dla państwa i obywateli. Jak zaznaczono wyżej, jest to pojęcie wieloznaczne, wielopoziomowe i wielopodmiotowe³⁵. Bezpieczeństwo państwa utożsamiane jest ze stanem możliwości rozwoju narodu związanym z poczuciem braku zagrożenia wewnętrznego i zewnętrznego

³² P. MIKŁASZEWICZ, *Komentarz do art. 76*, [w:] *Konstytucja RP*, I, red. M. SAFJAN, L. BOSEK, Warszawa 2016, «Legalis».

³³ B. BANASZAK, *op. cit.*, komentarz do art. 230.

³⁴ Szerzej zob. A. BIEN-KACAŁA, *Bezpieczeństwo w Konstytucji...*, s. 13-14.

³⁵ Zob. S. SUŁKOWSKI, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. SUŁKOWSKI, M. BRZEZIŃSKI, Warszawa 2009, s. 12.

oraz możliwością obrony przed takim zagrożeniem³⁶. Tak też należy rozumieć konstytucyjną kategorię bezpieczeństwa³⁷.

In genere bezpieczeństwo utożsamiane jest ze stanem stabilizacji, spokoju, pewności, zabezpieczenia, ochrony, czyli braku zagrożeń. Regulacja konstytucyjna odnosząca się do bezpieczeństwa jest kategorią dobra wspólnego przy uwzględnieniu sprawności, skuteczności, efektywności działania instytucji publicznych.

4. ZAGROŻENIA MAJĄCE WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO

Z powyższych rozważań wynika, że katalog dóbr i wartości, których bezpieczeństwo podlega szczególnej, konstytucyjnej ochronie, jest szeroki. Jak dowiedziono, bezpieczeństwa jednostki nie można traktować jako alternatywy dla teorii i praktyki bezpieczeństwa publicznego (państwowego, narodowego, międzynarodowego), ponieważ zarówno bezpieczeństwo człowieka, jak i bezpieczeństwo państwa nie tylko się nie wykluczają, ale wzajemnie uzupełniają. Trudno bowiem mówić o bezpieczeństwie państwa, gdy brak jest poczucia bezpieczeństwa obywateli i odwrotnie³⁸.

„Istotną cechą zagrożeń jest ich zmienność. Rozwój pewnych dziedzin techniki i nauki powoduje, że obawiamy się rzeczy, które kiedyś nie stanowiły problemu, a dzisiaj niosą za sobą niebezpieczeństwo. Jednocześnie w obecnych czasach nie podejmujemy działań zaradczych na niektóre zjawiska kiedyś wywołujące poczucie lęku czy strachu”³⁹. Istnieje wiele źródeł występowania zagrożeń różnej natury wpływających na obniżenie lub zagrożenie poziomu bezpieczeństwa. We współczes-

³⁶ B. WIŚNIEWSKI, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne w Rzeczypospolitej Polskiej w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, red. B. WIŚNIEWSKI, S. ZALEWSKI, Bielsko-Biała 2006, s. 25.

³⁷ W. WOŁUPIUK, *Siły zbrojne...*, s. 87.

³⁸ Zob. A. URBANEK, *Ludzki wymiar bezpieczeństwa*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, red. A. URBANEK, Słupsk 2013, s. 50.

³⁹ W. POKRUSZYŃSKI, *Bezpieczeństwo narodowe u progu XXI wieku*, «Zeszyty Naukowe AON» 1/2008, s. 27.

nym świecie występuje wiele zagrożeń, których źródłem są między innymi: konflikty zbrojne, konflikty społeczne wewnętrzne i zewnętrzne, napięcia polityczne, ekonomiczne, religijne, zamachy terrorystyczne, przestępczość, hakerstwo (infekowanie systemów informatycznych), cyberterrorizm, niekontrolowane używanie sztucznej inteligencji, korzystanie z algorytmów sztucznej inteligencji GPT (Generative Pretrained Transformer)⁴⁰, klęski żywiołowe i kataklizmy naturalne (globalne ocieplenie, emisja CO₂, nadmierna eksploatacja środowiska naturalnego i jego stopniowa degradacja), przemysł, transport będące źródłem zanieczyszczeń, awarie techniczne związane z infrastrukturą stworzoną przez człowieka, które mogą spowodować katastrofy techniczne i ekologiczne, choroby cywilizacyjne, epidemie, pandemie chorób zakaźnych ludzi i zwierząt, nadmierny konsumpcjonizm itd. Jedne zagrożenia są źródłem kolejnych, na przykład czynniki ekonomiczne mogą być źródłem bezrobocia, biedy, rozwoju przestępczości itd. Wszystkie wskazane wyżej przykłady wskazują jednoznacznie, że wszelkie niebezpieczne sytuacje dla ludzi i środowiska występują na skutek działalności sił natury lub działalności człowieka.

Wymienione wyżej zagrożenia mają negatywne skutki, często o charakterze globalnym. Obecnie procesy społeczne podlegają istotnej dynamice. Jest to spowodowane między innymi rozwojem mobilności i globalnymi przemianami. Wynikające stąd zjawiska, tj. globalizacja, ponadnarodowy rynek pracy, dostęp do globalnej kultury, zacieranie „znanych dotąd granic”, nieograniczony dostęp do wielu ofert i możliwości, mogą wpływać na osłabienie poczucia bezpieczeństwa i zwiększenie różnego typu zagrożeń publicznych (społecznych). Ostatnie dziesięciolecie charakteryzują się nie tylko wysokim tempem przeobrażeń społecznych, lecz także różnorodnością zjawisk naturalnych i działań człowieka, które powodują inicjowanie różnych typów zagrożeń. Innowacyjne wynalazki ułatwiają życie, ale stawiają również nowe zagrożenia, wpływają znacząco na stan bezpieczeństwa, naruszają równowagę ekologiczną i oddziałują na kształt życia publicznego (społecznego). Sztandarowym przykładem zagrożenia związanego z rozwojem technologii,

⁴⁰ <https://vibez.pl> [dostęp 22 maja 2023 r.].

w szczególności gałęzi *information technology* (IT), są zagrożenia cybernetyczne: cyberterroryzm, cyberprzestępczość, cyberprzemoc⁴¹. Kolejnym zagrożeniem dla człowieka (jednostki), częściowo związanym z rozwojem technologicznym, jest zastępowanie ludzi maszynami, wprowadzanie sztucznej inteligencji, stosowanie algorytmów. Wymienione wyżej nowe zagrożenia związane z rozwojem technologicznym mają istotny wpływ na gospodarkę i na obecnym etapie ich wdrażania mogą powodować dezintegrację społeczną oraz powodować zachwianie bezpieczeństwa jednostki. Dlatego bezpieczeństwo, będące antonimem zagrożenia, znajduje się w sferze podstawowych (fundamentalnych) potrzeb człowieka. Formalną gwarancją utrzymania stanu bezpieczeństwa są odpowiednio stosowane normy prawne, a gwarancją instytucjonalną są kompetentne organy, organizacje i instytucje powołane do stania na straży i ochrony bezpieczeństwa w przestrzeni publicznej.

5. ZAPEWNIENIE BEZPIECZEŃSTWA JAKO ZADANIE PAŃSTWA

Jak podkreśla się w doktrynie, pomimo stosowania wielu, coraz lepszych systemów zabezpieczeń, wraz z rozwojem cywilizacyjnym ilość czynników generujących zagrożenia wzrasta⁴². Jednak ze względu na pojawiające się nowe, inne rodzaje zagrożeń państwa, organizacje i instytucje w wymiarze międzynarodowym powinny współdziałać, doskonalić i tworząc nowe sposoby i metody organizacji zabezpieczania się przed różnego typu zagrożeniami. Na poczucie bezpieczeństwa danej społeczności lub jednostki bezsprzecznie wpływa profesjonalna merytoryczna realizacja zadań nałożonych na współdziałające organy, organizacje i instytucje zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym,

⁴¹ Szerzej zob. W. SMOLSKI, *Cyberterroryzm jako współczesne zagrożenie państwa*, https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/conect/66149/32_Wieslaw_Smolski.pdf. s. 481 [dostęp 22 maja 2023 r.].

⁴² K. KARDIS, Y. PAULIUCHUK, *Zagrożenia mające wpływ na bezpieczeństwo społeczne państwa*, <https://docplayer.pl/8232753-wspolczesne-problemy-zarzadzania.html> [dostęp 22 maja 2023 r.].

międzynarodowym, globalnym, przy zastosowaniu odpowiednich norm prawnych, etycznych, moralnych, społecznych i kulturowych.

Zapewnienie bezpieczeństwa jednostkom (obywatelom) jest jednym z podstawowych zadań spoczywających na państwie. „Bezpieczeństwo publiczne obejmuje każdą sferę życia człowieka, społeczeństwa, państwa, jego organów, instytucji publicznych i organizacji społecznych. Administracja publiczna powinna być przygotowana, aby zapobiegać zagrożeniom, a w razie ich zaistnienia podjąć działania prewencyjne i represyjne. Formalną gwarancją utrzymania tego stanu są właściwe normy prawne”⁴³. Stosowne regulacje prawne winny określać zakres działań i wskazywać właściwe rzeczowo, miejscowo i instancyjnie organy, organizacje i instytucje odpowiedzialne za poszczególne zadania. Oprócz prawa krajowego (wewnętrznego) obowiązującego na terytorium danego państwa istnieje prawo międzynarodowe (zewnętrzne), którego głównym celem jest „zapewnienie pokojowego współistnienia narodów i ludów, prowadzącego do ogólnego rozwoju stanowiące część składową krajowego (wewnętrznego) porządku prawnego”⁴⁴. Zarówno akty prawa krajowego (wewnętrznego), jak i akty prawa międzynarodowego (zewnętrznego) mają gwarantować ochronę bezpieczeństwa jednostce. Jednak to organy państwowe są przede wszystkim odpowiedzialne „za tworzenie systemu bezpieczeństwa, za zdolność działania wszelkich służb oraz za ich koordynację”⁴⁵. Ważne jest to, aby w strukturze państwa funkcjonowały skutecznie struktury realizacyjne, które tworzą system bezpieczeństwa służący człowiekowi (jednostce) i całemu społeczeństwu. System ten można określić jako pewien „zbiór odosobnionych organizacyjnie, funkcjonalnie, merytorycznie i prawnie, powiązanych we wspólną całość podsystemów, które dysponują potencjałami zdolnymi do przeciwstawienia się potencjalnym zagrożeniom, zapewniając

⁴³ B. BONISŁAWSKA, *Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego*, «Zeszyty Naukowe WSEI. Seria: Administracja» 1/2012, s. 113.

⁴⁴ *Prawo międzynarodowe*, https://www.msz.gov.pl/polityka_zagraniczna/prawo_miedzynarodowe [dostęp 23 maja 2023 r.].

⁴⁵ A. CZUBAJ, *Miejsce jednostki we współczesnym pojmowaniu bezpieczeństwa*, «De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności» 1/2016, s. 74.

zrównoważony, trwały i bezpieczny rozwój. Podstawą działania systemu są zbiory koncepcji, założeń, zasad i ustaleń oraz uregulowania prawne²⁴⁶.

Konstytucja RP, określając dobra, których bezpieczeństwo powinno być szczególnie chronione, powierza jednocześnie poszczególnym organom zadania w tym zakresie. Wśród podmiotów zobowiązanych do dbałości o bezpieczeństwo należy wymienić Prezydenta RP. Zgodnie z art. 126 Konstytucji RP to właśnie ten organ czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Waga tego zadania została podkreślona przez umieszczenie bezpieczeństwa jako wartości chronionej przez Prezydenta w rocie przysięgi, którą ten ostatni składa wobec Zgromadzenia Narodowego⁴⁷. Organem doradczym głowy państwa w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego (art. 135 Konstytucji RP). Istotne kompetencje w zakresie bezpieczeństwa posiada Rada Ministrów. Rząd ma za zadanie zapewnić zarówno bezpieczeństwo wewnętrzne i porządek publiczny, jak i bezpieczeństwo zewnętrzne państwa (art. 146 ust. 4 pkt 7 i 8 Konstytucji RP). W pojęciu tym mieści się zarówno zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom, jak i zapewnienie właściwego, niezakłóconego funkcjonowania państwa i jego instytucji⁴⁸. Obowiązki w zakresie dbałości o bezpieczeństwo, w tym ekologiczne, konsumentów, zdrowotne⁴⁹, edukacyjne (poprzez zapewnienie powszechnego dostępu do edukacji)⁵⁰, socjalne (np. poprzez przeciwdziałanie bezdomności i rozwój mieszkalnictwa)⁵¹ zostały nałożone na władze publiczne. To oznacza, że dbałość o wiele aspektów bezpieczeństwa obywateli spoczywa na wszystkich władzach w sensie konstytucyjnym, tj. nie tylko na

⁴⁶ J. GIERSZEWSKI, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 90.

⁴⁷ Por. art. 130 Konstytucji RP.

⁴⁸ B. BANASZAK, *op. cit.*, komentarz do art. 146.

⁴⁹ Art. 68 Konstytucji RP.

⁵⁰ Art. 70 Konstytucji RP.

⁵¹ Art. 75 Konstytucji RP.

władzy wykonawczej, lecz także ustawodawczej i sądowniczej. W pojęciu władz publicznych mieści się również samorząd terytorialny.

6. PODSUMOWANIE

„W zależności od kontekstu, w jakim rozpatruje się problem bezpieczeństwa, jego istota może i musi być każdorazowo określana. Co za tym idzie, jego istotę wypełniać mogą odmienne treści. Ta wielość nie powinna prowadzić do sprzeczności, do wzajemnego wykluczania się, powinna natomiast stwarzać przesłanki lepszego poznania i pełniejszego ujęcia problemu. Stać się to może tylko wtedy, gdy w rozważaniach w aspekcie ontologicznym i aksjologicznym uwzględniona zostanie podmiotowość człowieka, ujmując go jako wartość nadrzędną”⁵².

W świetle przedstawionych poglądów warto zwrócić uwagę na fakt, że katalog zagrożeń, bez względu na to, jak bardzo będzie rozbudowany, nigdy nie będzie zamknięty. Występujące coraz to nowsze, nietypowe, nieznanne dotąd zagrożenia, których źródła są trudne do zidentyfikowania, wymuszają od organów, organizacji i instytucji podejmowanie nowych form i metod działania uniemożliwiających prawidłowe funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa. Na skutek ludzkiej działalności ujawniają się nowe zagrożenia naturalne – przewidywalne i nieprzewidywalne, dlatego też ważna jest efektywna i skuteczna działalność instytucji władzy państwa (instytucji rządowych i pozarządowych) ukierunkowana na ochronę środowiska naturalnego, doskonalenie mechanizmów mających służyć współczesnemu światu, a zarazem kontrola poprzez działania profilaktyczne występowania nowych zagrożeń. Z powyższych wywodów można wysnuć wniosek, że „wszelkie czynności podejmowane w celu poszukiwania potencjalnych zagrożeń, a następnie przeciwdziałanie nim, stanowią połowiczne podejście do kształtowania bezpieczeństwa. Istotne z punktu widzenia działań na rzecz bezpieczeństwa jest szacowanie, a następnie redukcja ryzyka wynikającego

⁵² K. KOŁODZIEJCZYK, *Personalny wymiar bezpieczeństwa*, «Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej» 1/2015, s. 96.

z własnej aktywności”⁵³. Na państwie spoczywa obowiązek nie tylko analizowania poziomu istniejących zagrożeń, poszukiwania ich źródeł, dokonywania bieżącej klasyfikacji nowo pojawiających się i w rezultacie tego eliminowanie bądź redukowanie zagrożeń. Zadaniem państwa jest skuteczne przewidywanie i szacowanie ryzyka, które należy eliminować przed faktycznym powstaniem zagrożenia. Chociaż wypada uznać, że całkowite wyeliminowanie sytuacji, które stwarzają zagrożenia, nie jest możliwe.

ZAGROŻENIE JAKO ANTONIM BEZPIECZEŃSTWA.

WYBRANE ZAGADNIENIA NA TLE ROZWAŻAŃ DOKTRYNALNYCH I REGULACJI KONSTYTUCJI RP

Streszczenie

Istota zagrożenia jest przeciwieństwem bezpieczeństwa, stanu bycia w „strefie komfortu”, spokoju, pewności, stabilności. Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z fundamentalnych wartości w życiu społecznym. Z kolei jeśli wartości zasadnicze, nadrzędne, a jednocześnie podstawowe dla społeczeństwa, tj. zdrowie, życie, prozdrowotny styl życia, środowisko, ogólny dobrostan będą niewłaściwie chronione – zabezpieczone, mogą w konsekwencji przekształcić się w realne zagrożenia indywidualne i zbiorowe. Wszelkie czynności podejmowane w celu przeciwdziałania współczesnym zagrożeniom społecznym kształtują istotę bezpieczeństwa. Jednostka, człowiek, obywatel indywidualnie weryfikuje stan bezpieczeństwa bądź też jego zagrożenie czy brak. Typologia globalnych zagrożeń z pewnością stanowi katalog otwarty, do którego możemy zaliczyć między innymi zagrożenia żywiołowe sił natury, powodujące klęski żywiołowe, epidemię, pandemię chorób zakaźnych ludzi i zwierząt, awarie techniczne związane z infrastrukturą stworzoną przez człowieka, konflikty społeczne – wewnętrzne i zewnętrzne prowadzące do wojen, terroryzmu, przestępczości, szeroko pojętej biedy i bezrobocia. *In genere* niebezpieczne sytuacje dla społeczeństwa – ludzkości i środowiska inicjowane są poprzez działania sił natury lub wynikają z działalności człowieka.

W doktrynie można odnaleźć bardzo szeroką typologię zagrożeń. Uzasadnieniem tak wieloznacznego postrzegania niniejszego pojęcia jest subiektywizm postrzegania zarówno bezpieczeństwa, jak i wielu zagrożeń, które powodują zachwianie

⁵³ P. LUBIEWSKI, A. DRÓŹDŹ, *Zagrożenie. Rozważania na gruncie teorii*, «Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona» 34/2020, s. 79-80.

lub brak poczucia bezpieczeństwa. W postrzeganiu zagrożeń poza subiektywnym odbiorem otaczającego nas świata istotny jest obiektywizm poparty wiedzą, doświadczeniem, wykorzystaniem odpowiednich metod badawczych, jak również otwartością na to co innowacyjne, nieznanne. Istotne jest spojrzenie wielowymiarowe i otwarte, ponieważ lęk przed nieznanym, nowym, niepewnym, często trudnym może w rezultacie przynieść i często przynosi pozytywny wynik końcowy w różnej postaci, który jednak zapewnia przetrwanie i rozwój w wielu aspektach życia społecznego.

Historia cywilizacji pokazuje, że zagrożenia różnego typu są w znacznej mierze wynikiem destrukcyjnej działalności człowieka, dlatego też niezbędna jest współpraca instytucji międzynarodowych, państwowych, rządowych, pozarządowych ukierunkowana na działania mające na celu doskonalenie mechanizmów mających chronić interes – dobro indywidualne i zbiorowe przed współczesnymi, coraz bardziej złożonymi zagrożeniami.

Podjęte w tekście rozważania są tylko fragmentem złożonej tematyki zagrożeń, mogą jednak przyczynić się do dyskusji nad dalszym procesem poznawczym w obszarze bezpieczeństwa społecznego w celu identyfikowania nie tylko znanych zagrożeń, lecz także tych dopiero co powstających.

HAZARD, THE ANTONYM OF SECURITY: SELECTED ISSUES AGAINST A BACKGROUND OF DOCTRINAL CONSIDERATIONS AND REGULATIONS OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

Summary

A hazard is the opposite of security, being in the comfort zone, peace, certainty, and stability. The sense of security is one of the fundamental values of public and community life. If society's essential, overriding and basic values, i.e. an individual's health, life, healthy lifestyle, environment, and general well-being, are not properly protected or secured, they may turn into individual and collective hazards. Activities to counteract contemporary social hazards contribute to security. The individual citizen keeps a personal check on his or her security, or lack of, and threats to his or her security. The typology of global risks is certainly an open catalogue, which includes natural hazards which cause disasters, epidemics, pandemics of infectious diseases in humans and animals, technical failures related to man-made infrastructure, social conflicts (domestic and international) leading to war, terrorism, crime, poverty and unemployment in the broad sense of the term. In general, situations which are dangerous for society and the environment are initiated by the forces of nature or result from human activity.

In Polish law the doctrine on hazard covers a very broad range of situations. The reason why the term “hazard” is so ambiguous is because we understand security and the innumerable threats to it in a highly subjective way. Apart from our subjective perception of hazards in the world around us, we also rely on objective methods based on our knowledge, experience, the use of appropriate methods to test for risks, and try to keep an open mind to innovations and things we have not encountered before. A multidimensional, open view is important, because fear of the unknown, and of things which are new for us, have never been tried before, or which we may find difficult, can and often does bring a beneficial final result for the avoidance of risk, survival, and progress in many aspects of community life. The history of civilization clearly shows that various types of hazard largely the result of destructive human activity, which is why the cooperation of international, national, government and non-governmental institutions is necessary, to improve mechanisms to protect interest: the individual and collective good against the new, more and more complex hazards we are facing today.

This paper considers only a small part of the complex subject of risks and hazards, but we hope it may contribute to the discussion on social security and help to identify not only the hazards we are already familiar with, but also ones which are just emerging.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo; zagrożenie; antonim; ochrona; ryzyko; jednostka; społeczeństwo; państwo; konstytucja.

Keywords: security; hazard; antonym; protection; risk; the individual; society; the state; the Constitution.

Literatura

BANASZAK B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012. *Badania bezpieczeństwa*, red. P.D. WILLIAMS, Kraków 2012.

Bezpieczeństwo wewnętrzne w Rzeczypospolitej Polskiej w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej, red. B. WIŚNIEWSKI, S. ZALEWSKI, Bielsko-Biała 2006.

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013.

BIEŃ-KACAŁA A., *Bezpieczeństwo w Konstytucji RP z 1997 r. – wstępna diagnoza*, «Przegląd Prawa Konstytucyjnego» 2/2015, s. 11-28.

BONISŁAWSKA B., *Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego*, «Zeszyty Naukowe WSEI. Seria: Administracja» 1/2012, s. 113-128.

CZUBAJ A., *Miejsce jednostki we współczesnym pojmowaniu bezpieczeństwa*, «De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności» 1/2016, s. 61-76.

- CZUPRYŃSKI A., *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, [w:] *Bezpieczeństwo, teoria, badania, praktyka*, red. A. CZUPRYŃSKI, B. WIŚNIEWSKI, J. ZBOINA, Józefów 2015, s. 9-24.
- DUDEK D., *Konstytucyjny system organów państwa*, Warszawa 2012.
- GIERZEWski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013.
- GUŁA P., PROŃKO J., WIŚNIEWSKI B., *Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych*, Bielsko-Biała 2009.
- KARDIS K., PAULIUCHUK Y., *Zagrożenia mające wpływ na bezpieczeństwo społeczne państwa*, <https://docplayer.pl/8232753-wspolczesne-problemy-zarzadzania.html>.
- KOLASIŃSKI K., *Prawo pracy i zabezpieczenia społecznego*, Toruń 2001.
- KOŁODZIEJCZYK K., *Personalny wymiar bezpieczeństwa*, «*Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*» 1/2015, s. 95-102.
- Konstytucja RP*, I, red. M. SAFJAN, L. BOSEK, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. GARLICKI, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. TULEJA, Warszawa 2021.
- KORYCKI S., *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994.
- LUBIEWSKI P., DRÓŻDŻ A., *Zagrożenie. Rozważania na gruncie teorii*, «*Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona*» 34/2020, s. 77-87.
- Mały słownik języka polskiego*, red. S. SKORUPKA, Z. ŁEMPICKA, Warszawa 1989.
- MASŁOW A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990.
- POKRUSZYŃSKI W., *Bezpieczeństwo narodowe u progu XXI wieku*, «*Zeszyty Naukowe AON*» 1/2008, s. 27.
- RATAJCZYK Z., *Kontrowersje wokół pojęcia ryzyka. Źródła i konsekwencje*, [w:] *Zachowanie się w sytuacjach ryzyka*, red. R. Studenski, Katowice 2004, s. 11-22.
- Słownik stu tysięcy potrzebnych słów*, red. J. BRALCZYK, Warszawa 2008.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. KACZMAREK, W. ŁEPKOWSKI, B. ZDROJOWSKI, Warszawa 2008.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. DUNAJ, Warszawa 1996.
- SMOLSKI W., *Cyberterrorizm jako współczesne zagrożenie państwa*, https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/connect/66149/32_Wieslaw_Smolski.pdf.
- STAŃCZYK J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- SULKOWSKI S., *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. SULKOWSKI, M. BRZEZIŃSKI, Warszawa 2009, s. 11-21.
- SZYMANEK J., *Ustawa jako narzędzie prawnej regulacji w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa a ochrona praw i wolności jednostki we współczesnym świecie*, red. J. Jaskiernia, Kielce 2012, s. 117-130.
- URBANek A., *Ludzki wymiar bezpieczeństwa*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, red. A. URBANEK, Słupsk 2013, s. 41-60.

Wielki słownik poprawnej polszczyzny, red. A. MARKOWSKI, Warszawa 2006.

WOŁUPIUK W., *Siły zbrojne w regulacjach konstytucyjnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998.

ZIĘBA R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D.B. BOBROW, E. HALIŻAK, R. ZIĘBA, Warszawa 1997, s. 3-26.